

Qadriyatlar falsafasi.

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti maktabgacha ta'lim

Yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Elmo'minova Oysara Sobir qizi.

Olponova Risolat Omon qizi.

Ibodullayeva Zebo G'ayrat qizi .

Annotatsiya.

Ushbu maqolada -Qadriyat kategoriyasi, uning asosiy shakillari, tarixiy ildizlari ijtimoiy taraqqiyot jarayonida qadriyatlarga munosabat, qadriyatlarning inson va jamiyat hayotidagi ahamiyati haqida batafsil yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Moddiy qadriyat, ijtimoiy-siyosiy qadriyatlar, ma'naviy qadriyat, umuminsoniy qadriyatlar, jamoviy qadriyatlar, inson, bilim, mezon.

Kirish: Ilim taraqqiy etishi uchun sarflangan investitsiyalar ortig'i bilan qoplanishiga shubha yo'q.

SH.M.Mirziyoyev .

Qadriyat arabcha so'z bo'lib, qadr-andozi, o'lchov, me'yor degan ma'noni anglatadi. Falsafiy ma'noda qadriyat – tabiiy va ijtimoiy hayotda namoyon bo'ladigan, odamlar tomonidan qadrlanadigan, ular uchun foydali, ahamiyatli, moddiy iqtisodiy, madaniy, ma'naviy, mavkuraviy, siyosiy, huquqiy, diniy, milliy, ijtimoiy omillar yig'indisi bo'lib hisoblanadi. Qadriyatlar tushunchasi qadr-qimmat degan ma'noni anglatadi. Oddiy qilib shuni aytish kerraki, «qadriyat» iborasining mazmuni juda sodda bo'lib, uning etimologik mazmuniga vobastadir. Qadriyatlar – odamlar qadrlaydigan narsalardir. Bular atrofimizdagi predmetlar, narsa va hodisalar, voqyealar bo'lib, odamlarning kundalik hayotiy ehtiyojlari va talablarini qondira oladigan yoki qondirishi mumkin bo'lgan narsalardir.

Umuman olganda qadriyatlar deyilganda faqat o'tmish davr uchun muhiy ahamiyat kasb etib qolmasdan, hozirgi kun va kelajakdagi taraqqiyotga ham ijobiy ta'sir etadigan, kishilar ongiga singib ijtimoiy ahamiyat kasb etadigan moddiy, ma'naviy, tabiiy, diniy, axloqiy, falsafiy va boshqa boyliklar majmuasi tushuniladi. Har qanday qadriyat inson faoliyatining mahsuli, uning obyektiv olamga bo'lgan munosabatining ifodasidir. Qadriyatlar jamiyat ijtimoiy va ma'naviy taraqqiyotining mahsulidir. Har bir qadriyat muayan bir davr, sharoit va ehtiyojning mahsulidir. Qadriyatlar falsafiy nazariyasining ba'zi masalalari, o'tgan 19-chi asrning ikkinchi yarmida Yevropada yangi kantchilik maktabiga mansub V. Vindelband, G. Rikart va boshqalar tomonidan ishlab chiqildi. Qadriyat nazariyasini o'rganish yunoncha –

qimmatbaho ma'nosini anglatuvchi aksiologiya degan ilm sohasini vujudga keltiradi. 19-chi asrning 20-50 yillarida M. Sheler, N. Gartman, R.B. Perri, S.P. Popper kabi nemis va amerika faylasuflarining asarlarida bu fanning asoslari shakllantirildi. Sharqda avlod va ajdodlarimiz tomonidan yaratgan qadrlash mezonlarining tarixi eng qadimgi naqlar, rivoyatlar, afsona, hikoyat dostonlarga, ya'ni xalq og'zaki ijodi namunalariga borib taqaladi. Spitamen, Mukanna va Jaloliddin Manguberdi to'g'risidagi asarlarda, alpomish, To'maris va Shiroq to'g'risidagi afsona va dostonlarda vatanparvarlik, xalq va yurt ozodligi uchun fidoyillik kabi ko'plab umuminsoniy qadriyatlar tasvirlangan. Ma'naviy merosimizning yorqin namunasi – «Avesto» zardushtiylikning muqaddas kitobi bo'lganligidan unda bu dinning qadriyatlar tizimi, qadrlash mezonlari, o'sha davrdagi-milliy, g'oyalari, yorqin-ifodalangan. Qadrlash to'g'risidagi qarashlar VIII-XII asrlarda Qu'on va xadislarda ta'riflab berilgan ilohiy qadriyat va qadrlash masalalari xalqimiz tarixi va madaniyatiga ta'sir ko'rsatgan. Sivilizasiyamiz qadriyatlari va xalqimizga xos qadrlash me'yorlari musulmon sharqi va arablar dunyosi madaniyatining rivojiga ham katta ta'sir ko'rsatgan. Tarixda nomlari saqlangan allomalimiz o'z navbatida butun jahon, sharq madaniyatiga hissa qo'shganlar Abu Hanifa, Al Buxoriy, At Termiziy, kubro, Ahmad Yassaviy, Naqshband kabi ilohiyot ilmining zabardast allomalari to'g'risida ham aytilish joiz. Bundan tashqari atoqli qomumiy olimlar – Xorazmiy, Farobiy, Beruniy, Ibn Sino, al Farg'oniy kabi sivilizasiyamizning zabardast namoyondalari ijodi va merosi ko'zguisida yanada yaqqolroq namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, umuinsoniy madaniyatning durdonalarini yaratgan Ulug'bek, Lutfiy, Navoiy, Bobur kabi zotlarning jahon sivilizasiyasiga qo'shgan xizmatlari muhimdir. Afsuski, sivilizasiyamizga xos bo'lgan Temuriylar [saltanati parchalanib](#), uning o'rniga Xiva xonligi va Buxoro amirlini, so'ngra Qo'qon xonligi vujudga keldi. XIX asrning o'rtalariga kelib, Turkiston chor Rossiyasi tomonidan bosib olindi. Mustamlakachilarning qadriyatlari va qadrlash mezonlari xalqimiz orasiga zo'rlik bilan singdirila boshlandi. XIX asrning oxirlarida «jadidchi»lar M. Behbudiy, So'fizoda, Avloniy, Cho'lpon, Fitrat va boshqalar vujudga keldi. Ularning asarlarida qadriyatlarga boy g'oyalarga duch kelamiz. Lekin, bolsheviklar boshlagan siyosiy jarayonlar bu avlodning boy merosini o'z domiga tortdi, ularning taqdiri ayanchli kechdi. Sobiq SSSR davrida qadriyat nazariyasi uzoq davr mobaynida umuman ishlanmadi. Rasmiy mafkura va siyosat sovet xalqining yaxlitligi, birligi, xalqlarning bir-biriga yaqinlashishi va qo'shilib ketishi g'oyasini ilgari surganligidan keyin, xalqlarning o'ziga xosligi, tarixiy merosi, o'tmishi, urf-odat, rasm-rusumlarini, dinini, umuman xalq uchun qadr bo'lgan barcha narsalarni ifodalash mumkin bo'lgan falsafiy tushuncha muomilaga kiritilmadi. Qatag'on yillarida avj olgan dinga, tarixiy merosga eskilik sarqiti sifatida mahalliy urf-odatlar marosimlarga, qarshi-kurash, edi. Xalq va millatlarni asoratda saqlashlarining eng oson yo'li, ularni qadriyatlaridan ajratish edi.

Imperiya yemirilib, xalqlarning mustaqillikka bo'lgan harakatlari kuchaygan sari odamlar qadriyatlar masalasiga tez-tez, murojat, qila-boshladilar. Har qanday jamoat, ijtimoiy-tarixiy birliklar (urug', qabila, elat, halq, millat) ijtimoiy subyektlar va boshqalar o'ziga xos qadriyatlar tizimiga ega bo'ladi. Bu qadriyatlar tizimida asosiy bo'lmagan qadriyatlar muayyan qatorni tashkil qiladi, turli holatlarda namoyon bo'ladi. Jamiyat rivojining muayyan davri yoki biror davlatda ham ana shunday qadriyatlar tizimi mavjud bo'ladiki, u o'sha davr, jamiyat va davlat kishilari, ularning faoliyati uchun umumiy mezon vazifasini o'taydi. Har bir ijtimoiy tarixiy birlik, sinf va partiyalar ham ana shunday qadriyatlar tizimi asosida faoliyat ko'rsatadilar, ulardan foydalanadilar yoki ularga erishishning-turli, usullarini-qo'llaydilar.

2. Mohiyat va mazmuniga ko'ra qadriyatlarni qo'yidagi shakl va gurug'larga bo'lish mumkin.

1. Tabiiy qadriyatlar. Tabiiy qadriyatlar insonni o'rab turgan, insonning paydo bo'lishi, rivojlanishi va yashashi uchun zarur bo'lgan tabiiy muhit va sharoitlar majmuasidan iborat. Bularga yer, suv, havo, foydali qazilmalar, quyosh, koinotdagi sayyora va yulduzlar, o'simliklar, hayvonot va parrandalar, qisqacha jonli va jonsiz tabiat, kiradi.

2. Ijtimoiy qadriyatlar. Jamiyatning hayotiy faoliyati uchun zarur bo'lgan va insoniyatning taraqqiyot jarayonida yuzaga kelgan ijtimoiy soha va tuzilmalarning majmui (ishlab-chiqarish, korxonalar, tashkilot, muassasalar, oila, mullat, sinf va h.k.).

3. Qadriyatlar sistemasi ichida eng ahamiyatlisi va oiliysi bu insondir. Inson o'z hayot faoliyati jarayonida jamiyatda yashaydi, tabiyat orqali esa o'z ehtiyojlarini qondiradi. Qadriyat tushunchasining o'zi narsa va hodisalarning insonga aloqadorligi, inson uchun ahamiyatliligi, inson uchun qadriligi tufayli kelib chiqqan va inson tomonidan ishlab chiqilgan. Chunki, inson tabiat va jamiyatdagi hamma narsalarning mezoni, tabiat va jamiyatning oliy darajadagi mahsuli bo'lgan biologik, psixologik va ijtimoiy sistemadir. Inson onga, tafakkurga ega bo'lgan oliy mavjudotdir. Shuning uchun inson o'zining har bir harakati, faoliyatini ma'lum normalar, me'yorlar yordamida nazorat qilib turadi. Narsa va hodisalar mavjudligining o'zi qadriyat bo'la olmaydi. Ular insonning faoliyatini jamiyat taraqqiyoti uchun zarur bo'lgan taqdirdagina qadriyatga aylanadi. Narsa va hodisalardan tashqari insoniy munosabatlar ham shaxs va jamiyat hayoti uchun zaruriyatga aylanib qadriyat bo'lishi mumkin. Shu nuqtai nazardan qaraganda tinchlik, farovonlik, tenglik, adolat, insonparvarlik, olijanoblik singari insoniy fazilatlar va hodisalar ham qadriyat hisoblanadi.

1. Moddiy qadriyatlarga insonni o'rab turgan moddiy dunyo, insoniyatning mavjudligi uchun zarur bo'lgan tabiiy imkoniyatlar, uning mehnat faoliyati mobaynida yaratilgan barcha moddiy narsalar kiradi.

2. Ma'naviy qadriyatlar. Insoniyatning ma'naviy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladigan ilmiy bilimlarning falsafiy, axloqiy, huquqiy, siyosiy, estetik, badiiy, diniy

g'oya va ideallar yig'indisi ma'naviy hayot qadriyatlari deb ataladi. Insoniyatning madaniy taraqqiyoti darajasini o'zida aks ettirib, inson faoliyati qadriyatlari, qo'yidagi-guruhlariga, bo'linadi.

1. Umuminsoniy qadriyatlar. Butun insoniyat tomonidan yaratilgan moddiy va ma'naviy madaniyat, ilmiy, falsafiy, axloqiy, etetik, huquqiy, siyosiy, badiiy, ekologik qarashlar butun insoniyatning mulki bo'lgan boshqa qadriyatlardan iboratdir. Insoniyatning kelajagi masalasi umuminsoniy qadriyatlardagi dolzarb masaladir.

2. Milliy qadriyatlar – milliy qadriyatlar alohida olingan xalq, millat va elatlarning o'z tarixiy taraqqiyoti davomida yaratadigan barcha moddiy va ma'naviy boyliklari, urf-odatlari, merosimlari, bayramlari va millatning o'zligini belgilaydigan boshqa o'ziga xos tomonlari yig'indisidan iboratdir. Bu o'ziga xoslik moddiy, ma'naviy, ijtimoiy, oilaviy hayot, turmush tarzida namoyon bo'ladi. Bundan tashqari millatga taalluqli xalq amaliy san'ati, xalqo'yinlari, rasm-rusumlari, urf-odatlari, marosimlari milliy qadriyatga kiradi. Milliy qadriyatlarning shakllanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadigan omillardan biri, bu diniy qadriyatlardir.

Diniy qadriyatlar milliy qadriyatlar doirasidan ancha keng bo'lib, u ko'plab millatlar elatlar xalqlariga taaluqli bo'lgan, ularni, ularni g'oyaviy jihatdan birlashtiradigan diniy talablar, g'oyalar, rivoyatlar, amaliy marosimchilik, bayramlar majmuasidan iboratdir. Islom dini misolida ko'rib o'tadigan bo'lsak, yer yuzida bir milliarddan ortiq kishining islom diniga e'tiqod qilishini, islom yer yuzidagi 120 davlatda tarqalganligini 30-dan ortiq davlatda islom davlat dini deb e'lon qilinganligini va bu kishilarning hammasini din asoslari (arkon iddin) deb hisoblangan. Imon, islom va ehson talablari asosidagi birligini ko'rishimiz mumkin. Imon talablari 7-ta aqidani, islom talablari 5-ta amaliy marosimchilik talablarini, ehson-sidqidildan aqidalarga ishonish va marosimlarni ado etishni tashkil qiladi.

4. Oilaviy qadriyatlar. Oilaviy qadriyatlar oila sharoitidagi moddiy va ma'naviy, axloqiy tarbiyaviy munosabatlarga asoslanadi. Oilaviy qadriyatlarga oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro hurmat, g'amxo'rlik, [bir-birini tushunish](#), har qanday sharoitda oila sha'nini himoya qilish kabi fazilatlar kiradi. Oilaviy qadriyatlarning shakllanishida oila a'zolarining shaxsiy xususiyatlari, xush muomalalik, rostgo'ylik, mordlik, insoniylik, chevorlik, pazandalik, sodiqlik singarilar qadrlanadi. Oilaviy qadriyatlar ijtimoiy qadriyatlarning bir elementi bo'lib, qadriyatlar sistemasida muhim o'rin tutadi.

5. Shaxsiy qadriyatlar. Har bir subyektning umuminsoniy v milliy qadriyatlar asosida shakllangan o'ziga xosligi, fazilatlar majmuasidan iboratdir. Shaxsiy qadriyatlarga insonning rostgo'yli, kamtaligi, insoniligi, mehribonligi, odobligi, qobiliyatligi va boshqa sifatlari kiradi. Yuqorida aytilganlardan ma'lum bo'ladiki, qadriyatlar insonning kundalik hayot faoliyati, shaxsiy sifatlari va ehtiyojlari borliqqa munosabati bilan belgilanganligi

uchun ham u insoniyatning ilk davrida paydo bo'ldi va jamiyat taraqqiyoti davomida shakllanib bordi. Shuning uchun bugungi kunda O'zbekiston o'z rivojlanish va taraqqiyot yo'lini belgilayotgan davrda o'zbek xalq o'z milliy o'zligini angalayotgan o'adriyatlar masalasi eng dolzarb masala bo'lib kun tartibi chiqdi va xalqimiz ongida shakllangan mutelik psixologiyasidan qutilishda asosiy rol o'ynaydi. Har bir fanning o'rganish obyekti uning asosiy maqsadi – asosiy masalasini keltirib chiqaradi. Demak, fanning asosiy masalasini belgilash aslo subyektiv intilishlardan emas, balki uning obyektini o'rganishdan kelib chiqadi. Madaniyat tarixining asosiy masalasi esa madaniy qadriyatlarni aniqlashdan iborat.

«Qadriyat» aksiologik tushuncha bo'lib, inson, insonlar guruhi va umuan insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan narsa, hodisa, norma jarayon va munosabatlarni ifoda etadi. «Ahamiyatlilik» va «foydalilik» qadriyatlarning darajasini belgilovchi nisbiy tomonlaridir. Narsa va hodisalar, shu jumladan sosial hodisalarning qadriyatli yoki qadriyatsizligini aniqlash muayyan davrga inson va insonlar guruhi manfaatlari doirasida amalga oshadi. Demak, o'z-o'zidan ko'rinib turibdiki, qadriyatlar inson va biron-bir ijtimoiy tuzum, kshilarning muayyan birligi uchun nisbiy xarakterga egadir. Qadriyatlar ontologik xarakteriga ko'a tabiiy va sosial qadriyatlarga ham bo'linadi. Suv yoki toza havo inson uchun tabiiy qadriyatdir. Ular inson tomonidan ishlov berilib yaratilmagan. Sosial qadriyatlarning jamiyat ichida uning taraqqiyoti davomida yuzaga keladi va amal qiladi. Madaniy qadriyatlar sosial qadriyatlarning tarkibiy qismi sifatida faqatgina inson tomonidan ishlov berilgan sosial buyum, hodisa va munosabatlarni o'z ichiga oladi. Biron o'simlik yoki qo'y biologik hodisa sifatida tabiatniki. Lekin ular inson tomonidan ishlov berilgandan so'ng madaniy hodisalarga – madaniy o'simlik va uy hayvoniga, shu jumladan madaniy qadriyatlarga aylanadi. Bu jarayon saqlash voqyelikka xosdir. Demak, insonning o'zi ham ishlov berish mahsuli sifatida madaniy qadriyatdir. Sosial qadriyatlar ichida shunday tamon, element iva munosabatlar ham borki, ular inson tamonidan bevosita, ishlov-berish, natijalari-emas. Ularning yuzaga [kelishi insonga nisbatan olsak](#), bevosita shartlangandir. O'z-o'zidan ravshanki sosial qadriyatlar madaniy va madaniy bo'lmagan qadriyatlarga ham bo'linadi. Yuqorida qadriyatlarni belgilash nisbiy xarakterga ega, degan fikr madaniy qadriyatlarga ham tegishlidir. Chunki ayni vaqtda biron-bir xalq uchun qadriyatli bo'lgan urf-odat boshqa xalqlar uchun ahamiyatsiz bo'lishi mumkin. Yoki har bir xalqning uzoq o'tmishda qadrli bo'lgan sosial norma hozirgi davrga kelib shunchaki madaniy yodgorlik, hatto konservativ xarakterda bo'lishi mumkin. Shuningdek uzoq o'tmishda yuzaga kelib, hozirda ham nafaqat doimiy milliy, balki doimiy umuminsoniy qadriyatlar ham mavjuddir. Har qanday qadriyatlar singari madaniy qadriyatlarni bilishning yo'li-ularning sifatini aniqlashdir. Marksistik adabiyotlarda narsa va hodisalari yig'indisi orqali bilinadi, deb tavsif berilgan. Bunda gap shunchaki mexanik tarzdagi xossalar yig'indisi ustida emas, balki bir-biri bilan dialektik tarzda

bog'langan xossalar haqida bormoqda. Xossalar sifatning muayyan tamonlari tariqasida obyektning boshqa obyektga o'zaro munosabatida namoyon bo'ladi. Ushbu masalada M.Xasanovning fikrlari qimmatlidir. Strukturaning murakkablashishi uning funksiyalarining murakkablashishiga olib keladi. Demak, madaniy voqyelikni funksional aspektida o'rganish, ularning xossalariga oid jarayonlarni bilishga asoslanadi. Madaniy borliqning xossalarini aniqlash esa uning tarkibiy qismi madaniy qadriyatlarni aniqlash-madaniyat nazariyasi va tarixining asosiy masalasidir. Bu siz ushbu fan amaliyotdan ajralgan, quruq nazariyaga aylanib qoladi.

3. O'zbekistonning mustaqil rivojlanish yo'liga o'tganligi, unda umumiy qadriyatlar tizimining shakllanishi va barqarorligini ta'minlaydigan asosiy omillardan biridir. Mustaqillik tufayli respublikamizda yangi demokratik qadriyatlar tizimini shakllantirish imkoni ochildi. Mustaqillik bugungi O'zbekistonda ideal qadriyatdan amaliyotga aylanib bormoqda. Bunda siyosiy, iqtisodiy, madaniy, ma'naviy sohalarda tub o'zgarishlarni amalga oshirish, xalq tinchligi, erkinligi va faravonligini ta'minlash, demokratik qonunlarga asoslangan hayot tarzini vujudga keltirish, har bir shaxsning kamolati, qobiliyati va iste'dodini namoyon qilish uchun to'liq imkoniyatlarni yaratish borasida bajarilishi lozim bo'lgan ma'suliyatli vazifalar-paydo bo'ldi. Yangi qadriyatlar tizimining vujudga kelishi, jamiyatdagi asosiy ijtimoiy subyektlarning o'zaro hamjihatligi, kelishuvi, hamkorligi asosidagi faoliyatining mezoniga aylanishi bir qancha vaqtni talab qiladigan o'zgarishlarni amalga oshirish davrini qamrab oladi. Istiqlol yillarida O'zbekistonda bu mavzuga umuminsoniy tamoyillar asosida yondashish shakllandi. Bunday qarashning vujudga kelishi, qadriyatlarning ijtimoiy va ma'naviy yangilanishi, jamiyat a'zolarining kamolati hamda yoshlar tarbiyasidagi ahamiyati masalalariga davlat miqyosida yuksak e'tibor ko'rsatilayotganligi mazkur soha rivojining bosh yo'nalishidir. Qadriyatlar mustaqillikni mustahkamlashning biri sifatida qadirlanishi borasidagi ijobiy jarayonlar tadqiqotlarni ko'paytirish, ularga nisbatan mas'uliyatini yanada oshirishni taqoza qilmoqda. Istiqlol asrlar davomida shakllangan o'ziga xos sharqona va o'zbekona qadrlash masalalari va me'yorlarini qayta tiklash hamda zamonaviy talablar darajasida takomillashtirishni kun tartibiga qo'ydi.

Zero, mustaqil bo'lmagan mamlakatning qadriyatlari tizimi hych qachon to'kis bo'lmaydi. Mustamlaka mamlakatning ma'naviy hayotida mustamlakachilarning qadriyatlari ustuvor bo'lishi aniq. Faqat mustaqillikkina ushbu xolatni tubdan o'zgartiradi, mamlakatning qadriyatlar majmuasini jahon tizimining teng huquqli va haqiqiy qismiga aylantiradi. Shu sababdan ham istiqolol yangi qadriyatlar tizimini shakllantirishni taqoza qildi. Bu zaruriyat esa qadriyatlarni qayta baholash, [yurtimizda sharqona](#), azaliy va umuminsoniy qadrlash mezonlari ustuvor bo'lgan hayot tarzini shakllantirish jarayoni bilan uyg'unlashib ketdi. Qadriyatlar sohasidagi o'zgarishlarga e'tibor va bu borada yangi tamoyillardan ta'lim-tarbiyada foydalanish ehtiyoji

oshayotganligining sababi ham ana shunda. Shu bilan birgalikda har bir millat o'z qadriyatlarining emas, balki uni asrab-avaylovchi va kelajakka yetkazuvchisi hamdir. Milliy qadriyatlarning saqlanishi uchun har bir millatning o'zi mas'uldir. Bu esa mas'ullikning faqat alohida shaxslarga emas, balki butun millatga ham xos namoyon bo'lishini anglatadi. Millat ozod bo'lmasligi, siyosiy jarayonlar natijasida biror imperiya yoki davlatga qaram bo'lishi mumkin, ammo unda o'z milliy qadriyatlarini saqlash yo'qolib ketmaydi. Har bir millatning o'zi qadirlaydigan madaniyati, tili, an'nalari, urf-odatlar, marosimlari va odob normalari bor. Milliy qadriyatlar millatning tabiiy tarixiy rivoji, ijtimoiy turmushi, yashash tarzi, o'tmishi, kelajagi, madaniyati, ma'naviyati, urf-odatlar, an'analari, tili, u vujudga kelgan hudud va boshqalar bilan o'zviy bog'langan. Ular xilma-xil shakllarda, bir-biri bilan uzviy aloqada namoyon bo'ladi, o'ziga xos milliy qadriyatlar, tizimini-tashkil, qiladi. Milliy qadriyatlar va ularning aloqadorligini ifodasi bo'lgan qadriyatlar tizimi, millatning o'zi bilan birga tarix silsilalari zamona zayllari, turli ijtimoiy va siyosiy jarayonlar orasidan o'tmishdan kelajakka qarab o'tib turadi. Bu qadriyatlar ko'proq millatning etnik xususiyatlari va etnik makoni bilan bog'liq. Xalqlarning ijtimoiy taraqqiyoti esa ularning milliy-etnik qadriyatlari ravnaqi bilan uzviy aloqadorlikda davom etadi. Har bir xalq yoki millat, o'ziga xos rang-barang qadriyatlarni shakllantirib borishi natijasida, umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirib, uning turli qirralarini rivojlantirib boradi.

Umuminsoniy qadriyatlar kategoriyasining mazmunini o'rganish uchun, avvalo, «umuminsoniylik» tushunchasining ma'nosini tahlil qilmoq lozim. Bu tushuncha jamiyatning asosiy jihatlari, turli ijtimoiy sifatlar, xususiyatlar va boshqalarning umuminsoniy xarakterga ega ekanligini anglatadi. «umuminsoniylik» tushunchasida qadriyatlarni tirik tabiatning bir qismi bo'lgan odam zotining hayoti va kamolati hamdaxtarixiy, siyosiy va boshqa birliklar (ijtimoiy subyektlar) uchun ahamiyati ham o'z aksini topadi. Shu bilan birga umuminsoniylikda [umumijtimoiy munosabatlar](#), ta'lim-tarbiya va ma'naviy-axloqiy jihatlari, ijtimoiy muhitning eng umumiy tamonlari bog'liq sifatlar ham aks etadi. Bir so'z bilan aytganda umuminsoniylik odamlar uchun umumiy bo'lgan mezonlar, obyektiv, subyektiv holatlar, xususiyatlar, shart-sharoitlar va boshqalarni o'zida aks ettiradigan tushuncha sifatida ishlatiladi. Ijtimoiy taraqqiyot jarayonida umuminsoniylikning ustuvorligi talablari har bir tarixiy birlikning tarixiy rivojlanish mahsuli, ekanligini, bunda tirik insonlarning taqdiri, orzu umidlari borligini hisobga olish taqozo qiladi. Bu talablarga ko'ra har bir kishi sog'-omon yashash, umr kechirish, o'z vujudini omon saqlash kabi huquqlari bilan birga dunyoga keladi, bu huquqlarni unga tabiat ato etgan, biror maqsadlardan kelib chiqib insonni bu huquqlaridan mahrum qilish mumkin emas. Qanday sinf, tabaqa, qatlam vakili bo'lmasin, uning boshqalar kabi yashash huquqi borligi, mutloq haqiqat, odam zoti esa bu huquq nuqtai nazaridan tengdir. Umuminsoniylikning bu boradagi talablari, ya'ni

insonning tabiiy –tarixi. Haq-huquqlari, uning yashash va umr kechirish huquqining tabiiyligi va hatto muqaddasligini to'la-to'kis e'tirof qilishdir. Xalq og'zaki ijodida ham, qadimgi va zamonaviy dinlarda ham, davlatlarning kanstitutsiyalarida va boshqa hujjatlarda ham buni yaqqol kuzatish mumkin. Buyuk Fransuz revolyusiyasi (1789 yilda) qabul qilgan «Inson va grajdan huquqlari Deklaratsiyasi»da ham, 1948 yilning 10-dekabrida BMT Bosh Assambleyasi tasdiqlagan «Inson huquqlarining eng umumiy Deklaratsiyasi»da ham kishilarning tabiiy-tarixiy haq-huquqlari jamiyatdagi asosiy umuminsoniy qadriyatlar ekanligi alohida ta'kidlanganligi bejiz emas. Olamdagi insonlarning yashash joylari, o'tmish avlodlarining xoki yashiringan zamin, o'zi to'g'ilgan yurti bilan bog'liq umuminsoniyatga xos bokira tuyg'ulari bor. Bu tuyg'ular tug'ilgan uydan, mahalla, qishloq, shahar ko'chasidan tarbiyalana boshlaydi, kishi mansub bo'lgan tarixiy birlik, uning o'tmishi bilan bog'langan ijtimoiy xududga nisbatan munosabatda namoyon bo'ladi. Kishi yer sayyorasining farzandi ekanini, o'zi uchun suyuqlik xudud sayyoraning tarkibiy qismi bo'lgan Vatan ekanligini anglaganida, undagi bu tuyg'u umuminsoniylik talabiga mos keladigan darajaga ko'tariladi. Sayyoramiz kishilari uchun undagi tiriklikning vujudga kelishi, rivojlanishi, odam zotining ongli faoliyati, mehnati, madaniy va ma'naviy kamolati erishish bosqichlari, tabiat va jamiyatda amalga oshirgan ishlari bilan bog'liq jarayonlarni ifodalaydigan tarix ham o'z ahamiyati va qadriga ega. Tarix-odam zotining ilk vujudga kelgan davridan, bizning kunlarimizgacha yaratgan moddiy boyliklarini, insoniyat hayotida ro'y bergan o'zgarishlarni kelajakka yetkazib beradigan «Qadriyatlar sondig'i»dir.

Xulosa .

Xulosa qilib aytganda Qadriyatlar nazariyasining asosiy vazifasi ularning tabiatini aniqlashdir. Hozirgi kunda falsafada har qanday narsa, hodisa yoki jarayonning inson ehtiyojlari va istaklarini qondirish qobiliyati haqida turli fikrlar bildirilgan. Eng muhimi, qadriyatlarning ikkita ma'nosi - ob'ektiv va sub'ektiv. Birinchisi, go'zallik, olijanob, halollik faqat o'z-o'zidan borligini anglatadi. Qadriyatlar nazariyasi ularni tashuvchilar soni kabi asosda ham ajratadi. Bu erda individual, jamoaviy va universal. Ikkinchisiga: yaxshilik, erkinlik, haqiqat, ijodkorlik, ishonch, umid, sevgi kiradi. Shaxsiy qadriyatlarga quyidagilar kiradi: hayot, farovonlik, sog'liq, baxt. Kollektivga quyidagilar kiradi: vatanparvarlik, mustaqillik, qadr-qimmat, tinchlik. Aksiologiya falsafiy tushuncha bo'lib, u har doim odamlarga hayot yo'lini aniqlashga yordam bergan. Qadriyatlarga murojat qilish ongli bo'lishi mumkin yoki yo'q, lekin har kuni inson ular bilan bog'liq ko'plab masalalarni o'zi hal qiladi. Insonning va butun jamiyatning hayoti bunga bog'liq.

Adabiyotlar ro'yxati.

1. Pulatova D., Qodirov M., Ahmedova M. va boshq. Falsafa tarixi: Sharq falsafasi. O'quv qo'llanma. –T.: TDSHI. 2013.

2. Tulenov J.,Tulnova G.,Tulnova K. Falsafa. Darslik.– T.: [Fan va texnologiya](#), 2016.
3. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. –T.: [Yangi asr avlodi](#), 2016. - 318 b.
4. G.Tulnova, D.Sagdullayeva. Falsafa (O‘quv qo‘llanma). - T.: “Aloqachi”, 2019.

